

КРИМІНОГЕННІ НЕДОЛІКИ СІМЕЙНО-ВИХОВНОЇ СФЕРИ

ЖАРОВСЬКА Ірина Мирославівна - доктор юридичних наук, доцент кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового Інституту права та психології НУ «Львівська політехніка»

УДК 343.914

В статті розглядаються проблеми преступності. Особое внимание посвящено роли семейного воспитания в недопущении преступной деятельности. Выделен ряд недостатков в сфере семейного воспитания, вызывают преступные наклонности человека. Определяется значимость роли государства в воспитательном процессе.

Ключові слова: криміногенні недоліки, виховання, сім'я, злочинність.

Постановка проблеми

Соціальні, культурні, економіко-владні зміни сьогочасного суспільства характеризуються змінами у сфері права, з одного боку декларування ціннісних категорій у правовій системі, як-от перехід до громадянського суспільства, будівництво правової держави, демократизація та лібералізація усіх сфер суспільного життя, а з другого – загострення соціальних протиріч та широкий розгул кримінальної злочинності.

Дослідження девіантної поведінки у широкій сфері є важливою умовою зваженої державно-владної політики, що має на меті подолання кризових явищ. Виявлення та аналіз формування злочинної поведінки та причин, що дозволили їй формуватися в сучасному суспільстві допоможе не лише визначити проблемні питання, але й розробити основні напрями зміцнення соціального порядку з метою підвищення ефективності конституційної, адміністративної та содової реформ, дозволить ґрунтовніше зрозуміти чинники, причини

та обставини, які спричиняють правопорушення.

У таких умовах не тільки кримінологія, але й вся юриспруденція стикається з вагомим проблемою, що для вирішення потребує комплексного методологічного підходу у сфері визначення причин неадекватної та злочинної поведінки, актуальними є проблеми її запобігання та протидії в майбутньому. Тому на перший план у сфері протидії злочинної діяльності для науки є виховання правоповажних громадян, а це досягається перманентно завдяки відповідній, адекватній, цілеспрямованій роботі сфери правового виховання.

Більшість дослідників злочинної та девіантної поведінки у своїх наукових доробках висвітлює її соціологічні, філософські, кримінологічні, психологічні аспекти. Нас у цьому випадку цікавлять криміногенні недоліки в основних напрямках виховної роботи.

Метою цієї наукової статті є аналіз стану сучасного суспільства в аспекті криміногенних недоліків у його сімейно-виховній сфері.

Стан дослідження

Окремі аспекти досліджуваної проблеми розглядалися у працях як вітчизняних учених, зокрема, Ю.В. Бауліна, В.К. Грищука, І.М. Даньшина, О.М. Джужи, А.П. Закалюка, В.С. Зеленецького, Я.Ю. Кондратьєва, М.І. Мельника, П.П. Михайленка,

С.А. Тарарухіна, В.П. Тихого, П.А. Фріса, В.І. Шакуна, С.С. Яценка та інших. Незважаючи на значний обсяг наукових праць, присвячених даній проблематиці, тему взаємозв'язків злочинності із виховними процесами та впливом мікросередовища на особу не вичерпано.

Виклад основних положень

Україна є ідеальною сукупністю всіх девіантогенних факторів (стан аномії, різка соціальна диференціація і поляризація, економічна криза, соціальна дезорганізація, «зміна віх» в ідеології і т. п.). У непростий для українського суспільства час є нагальною проблема реформ державно-владної сфери. Вагомою є реформа, пов'язана з протидією злочинності, яка повинна відбуватися в двох напрямках.

По-перше, трансформування та реальне реформування правоохоронних органів держави з метою забезпечення їм можливості ширшого захисту прав та свобод громадян та подолання антиправових чинників, які деформують цю систему.

По-друге, підвищення рівня правосвідомості та право поваги у громадян нашої держави. Адже зрозуміло, що реформа потребує з боку громадськості зменшення рівня злочинних проявів та більш негативного ставлення до них суспільства. Сучасна українська спільнота виділяється саме тим, що поширення злочинності є характерною рисою нашої свідомості. Ми розуміємо, що такий факт є неналежним, однак «навчилися з цим жити». Про ріст злочинності свідчать статистичні звіти Міністерства внутрішніх справ України, статистика судових вироків та й у засобах масової інформації значна частина повідомлень присвячена саме висвітленню криміногенної ситуації. Зважаючи на все сказане, є всі підстави стверджувати, що злочинність у нашому суспільстві набула надмірної поширеності і для подолання цього негативного явища необхідно підвищити рівень засобів та удосконалити механізми виховної діяльності як з боку суспільства, так і з боку держави.

Проблема «причин» виникнення та функціонування злочинності – основна і складна для кримінології. Проте визначи-

ти чіткі причини практично неможливо. Вказане зумовлено широким колом злочинних проявів, їх змінній детермінанті в залежності від трансформації соціальних умов життєдіяльності суспільства на кожному етапі розвитку історичних обставин. Суспільні відносини неймовірно складні, взаємозв'язки між системами і їх елементами надзвичайно багатозарові і різноманітні. Доволі важко визначити чіткий причинно-наслідковий зв'язок з усією сукупністю взаємодій у соціальних відносинах загалом, вже не говорячи про злочинні прояви цих відносин, що виявляються як соціальних конструкт.

Вказане призводить до думки про те, що встановити чіткі причини злочинності доволі важко, зазвичай вони характеризуються як певну сукупність негативних для держави соціальних явищ, які детермінують злочинність як свій наслідок. Вважаємо, що визначити для окремих членів суспільства, груп та категорій, тим більше для окремої особи конкретні причини злочинної чи девіаційної поведінки є доволі важко, а подекуди практично неможливо. Першооснови потягу до злочинної діяльності настільки різні за змістом – зловживання алкоголем і корупція, наркотизм і тероризм, сексуальні «відхилення» і порушення традицій, що вказує на неможливості виділення одного фактору у причинах скоєння злочину конкретною особою.

Як всяке соціальне явище, серед них і злочинність, не може бути пояснена «з себе самої», а лише з позиції соціального цілого – суспільства, чію субстанцію утворює сукупність суспільних відносин. Багато методологічних труднощів та практичних колізій виникають при вивченні злочинності, пияцтва, наркотизму тощо, виникають внаслідок спроби їх досліджувати і пояснити як самостійні, ізольовані феномени. Тим часом кожне з цих соціальних явищ, будучи в кінцевому рахунку породженням суспільної субстанції, соціального цілого, суспільства, вплетено в систему суспільних відносин даного соціуму і «переплетено» з іншими соціальними феноменами, процесами.

Не дивно, що більшість сучасних зарубіжних соціологів, кримінологів, девіан-

тологів відмовляються від нескінченного пошуку «причин» девіантності, включаючи злочинність і їх множення, обґрунтовуючи тезу «кореляції проти причинності» [див.1]. Тому якщо розглядати вплив виховних процесів на злочинну поведінку особи, вважаємо за необхідне вказувати певні недоліки виховного впливу, без чіткого встановлення причинно-наслідкових зв'язків та в комплексі з іншими соціальними явищами та процесами.

Криміналогенні недоліки виховання сприяють особистим деформаційним проявам у молодих людей, відсутністю необхідних поважних ставлень до морально-правових цінностей, трансформовані інтереси та потреби спричиняють нігілістичні прояви, низький рівень правової культури та правосвідомості. Вказане є «плацдармом» формування особистих якостей людини. Суспільні деформації свідомості спричиняють злочинні нахили особи. Суспільна небезпека потенційного злочинця формується прерогативо на початковому етапі ще до моменту вчинення злочину. Безумовно, цей процес довготривалий і найчастіше припадає на проміжок життя людини такий як дитинство та молоде життя.

У виховній сфері є вагомий фактор мікросередовища, у якому перебуває людина. Першочергово, це сім'я. Безумовно, можна вважати школу, трудовий колектив, середовище друзів вагомими складовими у механізмі виховного процесу. Науковці визначають вагоме значення розумового, емоційного, морального, статевого, естетичного, трудового, екологічного, правового, патріотичного та фізичного виховання в родині як основних напрямів ранньої профілактики злочинів підлітків і визначають роль батьків стосовно найбільш ефективного здійснення кожної ланки виховного процесу в аспекті попередження криміногенних відхилень у формуванні особистості [2, с.3].

Сім'я – це особливий соціальний елемент, що передбачає взаємні відносини її членів. З погляду суспільних наук сім'я – це не тільки члени суспільства, що спільно ведуть матеріально-побутові питання, але й несуть відповідальність та взаємно допомо-

гають. Сім'я – це не лише правова, суспільна чи економічна одиниця. Тут з покоління до покоління на генетичному рівні передаються власні морально-етичні інтенції, звички, традиції. Разом з тим в умовах глобалізаційних та економіко-трансформаційних процесів, девальвації моральних цінностей, інститут сім'ї також зазнає згубних впливів і може перетворитися в осередок насильства.

Негативні наслідки реформування політичних, ідеологічних, економічних, соціальних засад суспільства у найбільш сконцентрованому вигляді проявляються у сімейно-побутовій сфері. Ця сфера досить специфічна. Тут відбувається ретрансляція об'єктивної реальності і формується проєкція ймовірного майбутнього найважливіших суспільних інститутів, оскільки сімейно-побутова сфера відбиває внутрішній стан суспільства. Сімейно-побутова сфера стала сприятливим середовищем для розвитку і розповсюдження соціальної дезорганізації і паразитизму, алкоголізації і деморалізації, насильницької субкультури та антигромадських настанов певної частини населення. Консерватизм, обмеженість соціального контролю, неформальний характер взаємин істотно полегшили протікання названих процесів. Наведені та ряд інших чинників сприяли погіршенню морально-психологічного мікроклімату у даному середовищі і посиленню сімейно-побутової конфліктності в її найбільш криміногенних формах [3, с.1].

Однак слід акцентувати увагу, що саме сім'я створює основне середовище для дитини, де формуються перші ціннісні категорії та розуміння моральних та аморальних вчинків. Виховання у родині, у випадку його неадекватності та невідповідності нормам права та моралі може призвести до тяжких наслідків, виступити в якості причини конкретного злочину. Найбільш показово це можна побачити на прикладі злочинності неповнолітніх, однак і в подальшому відхилення виховної діяльності в сім'ї вже в дорослому віці є причиною девіантних відхилень та злочинної діяльності.

Правова, просоціальна поведінка особистості значною мірою залежить від по-

стійних та сильнодіючих зовнішніх впливів і внутрішнього сприйняття нею певних соціально-правових категорій, які преважують у суспільстві. Вона залежить від моральних чинників, що існують у суспільстві і які визначають, що є просоціальною та доброю поведінкою, а що є антисоціальною та поганою поведінкою. Особистість, яка дотримується соціально-правових норм, діє на підставі засвоєних правових та моральних приписів, які включені до її системи цінностей. Вона спроможна усвідомлювати особистісний вибір і нести за нього відповідальність. І чим більші її цінності, позиції, установки співпадають з цінностями оточуючого соціального середовища, тим вищий її рівень соціально-нормативного включення. Просоціальна поведінка особистості має своїми визначальними критеріями так звані норми соціальної відповідальності, взаємності та соціальної справедливості. У процесі соціалізації люди засвоюють вказані соціальні норми та починають себе поводити у відповідності з ними. Проте не завжди люди відтворюють у своїй поведінці зазначений формат, оскільки вони змушені диференціювати свої відносини з оточуючими. Такі риси характеру, як екстравертованість, сильна емоційність, високий психотизм, мають пряму кореляцію з антисоціальною поведінкою, і тому особистість, яка виявляє такі риси, має певні труднощі у просоціальній адаптації [4, с.7-8]. Сім'я сприяє введенню особи у соціальне середовище, визначає ті фактори, які в подальшому формують її погляди і навички.

Конкретний вольовий акт, підкоряючись закону причинності, виникає в результаті тісної взаємодії трьох причинних зв'язків. Людина стає на шлях протиправної поведінки, намагаючись задовольнити у такий спосіб свої потреби та інтереси, відбувається формування мотивації. Певним поштовхом, "каталізатором" виступатиме конкретна ситуація, в якій людина перебувала до вчинення протиправних дій. Передуючи акту злочинної поведінки, відбувається прогнозування можливих наслідків реалізації виниклого бажання, планування поведінки із врахуванням реальної обста-

новки і власних можливостей, у людини більш-менш точно моделюється майбутній вчинок [5, с.7]. Підбір правильних засобів та методів виховного впливу у конкретній родині перманентно усуває більшість потреб та мотивацій для злочинної діяльності, тобто усуває причини злочинності вже на первинному етапі.

Слід визначити найсуттєвіші недоліки у сфері сімейного виховання, серед яких:

- економічні причини та побутові недоліки виховного процесу;
- деформація моральних, релігійних та цінностей у самій сім'ї;
- протиправні погляди батьків;
- невідповідні засоби та методи виховної діяльності;
- соціальні недоліки у поведінці членів сім'ї (алкоголізм, наркоманія, ігроманія, сексуальні розлади, аморальна поведінка батьків тощо)
- недоліки у структурі сім'ї, у тому числі неповні сім'ї.

Цей перелік не є повністю вичерпний. Однак у загальному дає зрозуміти картину криміногенних недоліків у сфері сімейного виховання. Важливо тут зазначити, що вказані недоліки можуть діяти в сукупності, в більшій чи меншій мірі впливаючи на злочинні нахили особи. Однак і один із зазначених недоліків може сформувати злочинця.

Висновок

Сім'я виступає основним елементом виховання. Девіантні процеси, що в ній відбуваються, негативно впливають на підростаюче покоління, що, у свою чергу, має тенденцію до поширення злочинності в майбутньому. Держава не може стояти осторонь від виховних процесів. З боку органів державної влади потрібно здійснювати комплекс заходів не тільки правового, але й економічного, культурно-просвітницького, організаційно-управлінського, освітнього та медичного характеру, для ліквідації правового нігілізму, дезорганізації суспільства та девальвацію людського життя. Серед них є вагомими заходи підтримки малозабезпечених сімей, неповних сімей, культурні, спортивні та дитячі захо-

---

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються проблеми злочинності. Особливу увагу присвячено ролі сімейного виховання в недопущенні злочинної діяльності. Виділено ряд недоліків у сфері сімейного виховання, що спричиняють злочинні нахили особи. Визначається вагомість ролі держави у виховному процесі.

SUMMARY

The article deals with the problem of crime. Particular attention is paid to the role of family education in preventing crime. Identified a number of shortcomings in the area of family education, causing criminal inclinations of the individual. Determine the importance of the state's role in the educational process.

ди виховного характеру, заходи психологічного спрямування.

Література

1. Winfree L., Abadinsky H. Understanding Crime. Theory and Practice / L. Winfree, H. Abadinsky.- Chicago, 1996.- P. 9-11.
2. Васильківська І.П. Кримінологічні аспекти сімейного виховання / І.П. Васильківська // Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – К. : Інститут держави і права імені В.М.Корецького Національної академії наук України. – 2000.- 16 с.
3. Головкін Б.М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень / Б.М. Головкін // Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук за спеці-

альністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.- Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2002. – 18 с.

4. Коломійцев О.А. Соціально-психологічні чинники формування правової поведінки молоді / О.А. Коломійцев // Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. педагог. наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. – Київ: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2006.- 22 с.

5. Медицький І.Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави / І.Б. Медицький // Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.- К.: Київський національний університет внутрішніх справ. – Київ, 2006.- 19 с.